تاریخ سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

به اهتمام انجمن علوم سیاسی ایران

ساسان کریمی

جلسه دوم: سیاست خارجی در جنگ ایران و عراق

مهر ۱۴۰۵

پویشگران آینده امیدبخش

انجمن ایرانی مطالعات جهان

انجمن علوم سیاسی ایران
Iranian Political Science Association

دانشکده مطالعات جهان

معماری یک محاسبه اشتباه: توهم فروپاشی سریع

تغییر سریع موازنه قدرت توسط ارتش عراق

آسیب‌پذیری شدید سیاسی و نظامی ایران پس از انقلاب ۱۳۵۷

سقوط سریع نظام تازه‌تأسیس در کوتاه‌مدت و مواجهه جامعه بین‌المللی با یک «واقعیت سیاسی جدید»

هدف استراتژیک واشنگتن لزوماً ایجاد یک امپراتوری عراقی نبود، بلکه استفاده از عراق به عنوان ابزاری برای فشار و تغییر موازنه سیاسی در تهران بود.

Gemini Notebook

شوک به سیستم: واقعیت ۱۴۰ جنگنده

نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی با یک حمله جبرانی گسترده، محاسبات بین‌المللی را در هم شکست.

این مقاومت اولیه ثابت کرد که فروپاشی سریع جمهوری اسلامی رخ نخواهد داد. مسئله از یک «بحران کوتاه‌مدت» به یک «منازعه با چشم‌انداز نامعلوم» تبدیل شد.

Gemini Notebook

شکاف در واشنگتن و بحران تصمیم‌گیری دولت کارتر

زبیگنیو برژنسکی (مشاور امنیت ملی)

ضرورت ایستادگی در برابر انقلاب و حفظ نظم موجود منطقه.

سایروس ونس (وزیر خارجه)

لزوم برخورد با واقعیت سیاسی جدید؛ حکومت شاه توان ادامه حیات ندارد.

- فشار انتخابات ریاست ریاست‌جمهوری: چالش درون‌حزبی تد کندی برای جیمی کارتر.
- تغییر نماینده در سازمان ملل: خروج اندرو یانگ و ورود دونالد مک‌هنری.
- آوریل ۱۹۸۰: شکست عملیات طبس و استعفای سایروس ونس (جایگزینی ادموند ماسکی).
- کنفرانس گوادلوپ و مأموریت ژنرال هایزر (با هدف حفظ ساختار ارتش ایران).

Gemini Notebook

NORWAY

مداخله زودهنگام و ناقص: کالبدشکافی قطعنامه ۴۷۹

۲۸ سپتامبر ۱۹۸۰ - تصویب قطعنامه ۴۷۹ به اتفاق آرا (پنج روز پس از آغاز جنگ، نه پیش از آن).

۲۳ سپتامبر ۱۹۸۰ - بیانیه غیررسمی رئیس شورای امنیت (ابراز نگرانی).

آغاز تهاجم عراق.

محتوای قطعنامه: درخواست خودداری از استفاده از زور و پذیرش میانجی‌گری.

نقص استراتژیک: عدم اشاره به «عقب‌نشینی نیروهای عراقی به مرزهای بین‌المللی» در شرایطی که بخش‌هایی از خاک ایران در اشغال بود.

Gemini Notebook

منطق امتناع: تبدیل تاکتیک به استراتژی رسمی

تصمیم اولیه نهادهای داخلی ایران (با وجود اختلاف نظر میان وزارت خارجه و چهره‌هایی چون محمدحسین رجایی خراسانی در نخست‌وزیری): **عدم ورود به روند شورای امنیت.**

استدلال حقوقی: مشارکت در روندی که تجاوز اولیه و اشغال سرزمین را نادیده گرفته است، به معنای مشروعیت بخشیدن به آن اشغال است.

نتیجه: این رویکرد تاکتیکی به تدریج به سیاست رسمی ایران برای سال‌ها مقاومت در برابر قطعنامه‌های شورای امنیت تبدیل شد.

Gemini Notebook

دو قرائت متضاد از مفهوم «صلح»

دیدگاه جمهوری اسلامی ایران

صلح = عدالت و رفع تجاوز.
الزامات: شناسایی متجاوز، تضمین حقوق از دست رفته، تعیین تکلیف اسرا، و ایجاد شرایط عادلانه (نه فقط توقف شلیک).

دیدگاه شورای امنیت

صلح = توقف فوری عملیات نظامی.
تمرکز صرف بر برقراری آتش‌بس بدون پیش‌شرط سیاسی.

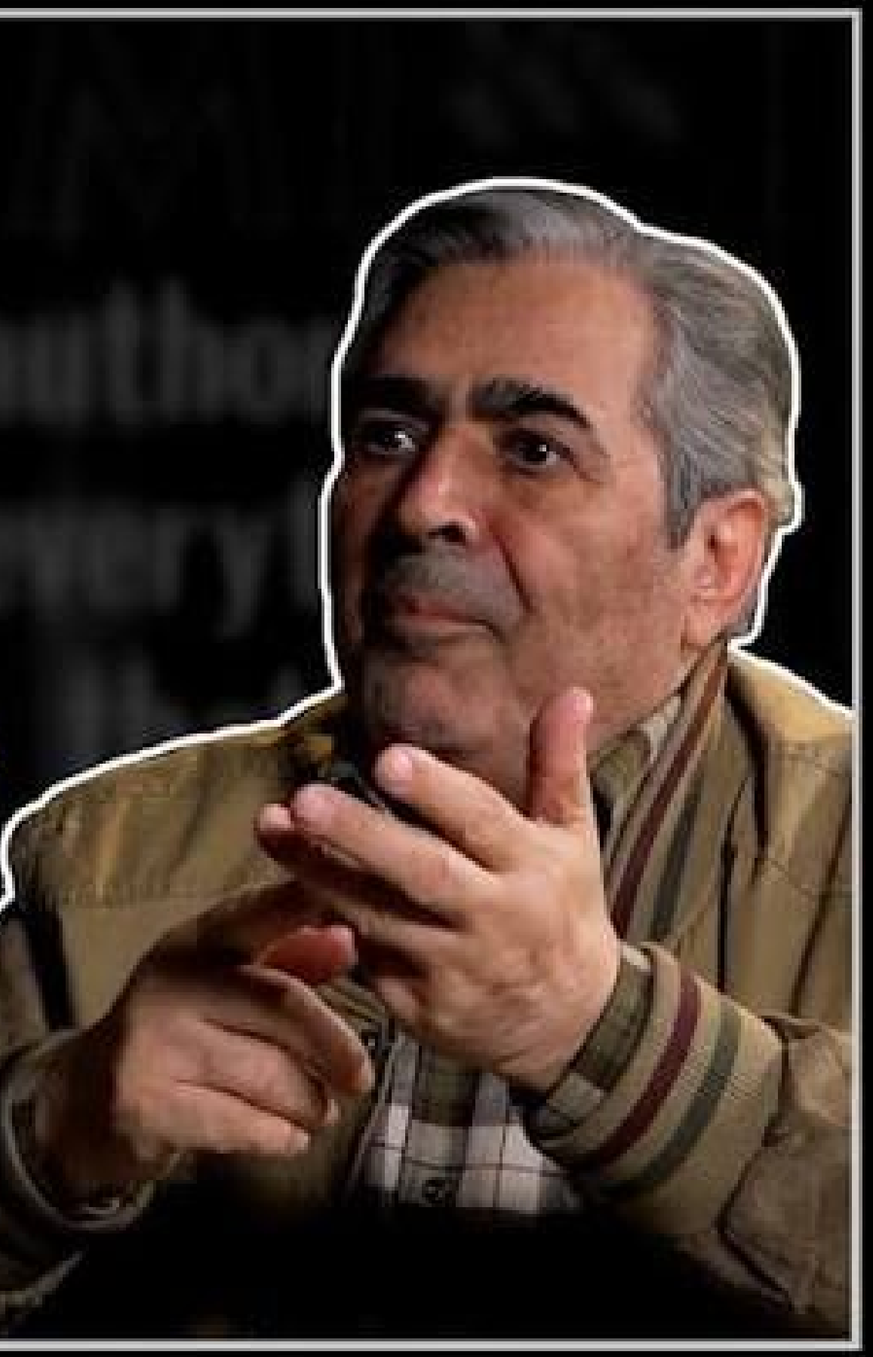
Gemini Notebook

منوچهر قربانی فر

1. تولد: ۱۹۴۵
2. فعالیت تجاری در ایران پیش از انقلاب
3. فعالیت در حوزه کشتیرانی
4. ارتباط با شرکتStarline Iran
5. ارتباط با شبکه ساواک
6. ارتباط با یعقوب نیمرودی
7. خروج از ایران پس از انقلاب ۱۳۵۷
8. استقرار در فرانسه
9. ارتباط با شاپور بختیار
10. مشارکت در شبکه کودتای نوژه/نقاب
11. فعالیت در خریدوفروش و انتقال تسلیحات
12. واسطه معاملات تسلیحاتی ایران و اسرائیل
13. ارائه اطلاعات به طرف‌های آمریکایی درباره ایران و لیبی
14. اعلام «غیرقابل اعتماد» بودن توسط CIA در ۱۹۸۴
15. واسطه ارتباط ایران و آمریکا در ماجرای ایران–کنترا
16. ارتباط با مایکل لیدین
17. ارتباط با الیور نورث
18. ارتباط با ریچارد سکورد
19. ارتباط با عدنان خاشقجی
20. نقش در مذاکرات محرمانه فروش سلاح به ایران
21. ارتباط با موضوع آزادی گروگان‌های آمریکایی در لبنان
22. حضور در تحقیقات کنگره آمریکا درباره ایران–کنترا
23. ادامه فعالیت به‌عنوان واسطه و منبع اطلاعاتی
24. ارتباط مجدد با محافل آمریکایی در اوایل دهه ۲۰۰۰
25. ارتباط با مایکل لیدین در پرونده‌های مرتبط با ایران و عراق
26. ارائه اطلاعات درباره ایران و عراق در آستانه جنگ عراق ۲۰۰۳

پرونده محرمانه: رازگشایی از بزرگترین معامله پنهانی ایران و آمریکا

گاه‌شمار یک رسوایی سیاسی و اطلاعاتی

خرداد ۱۳۶۴ - فروردین ۱۳۶۶

آغاز: ۱۳۶۴

Gemini Notebook

نقطه شروع: پرواز شماره ۸۴۷ (۲۴ خرداد ۱۳۶۴)

میانجی‌گری کلیدی:
اکبر هاشمی رفسنجانی در سفر به سوریه و لبنان مداخله کرد.

آزادی گروگان‌ها به ریگان ثابت کرد که ایران نفوذ بی‌بدیلی در لبنان دارد و می‌تواند کلید حل بحران گروگان‌گیری‌های بعدی باشد.

خرداد ۱۳۶۴

Gemini Notebook

معماری یک معامله پنهان: انگیزه‌های متضاد

تهران: نیازهای حیاتی

- **بحران جنگ:** نیاز فوری به تسلیحات و قطعات یدکی آمریکایی برای تغییر موازنه در جنگ فرسایشی با عراق.

واشنگتن: انشقاق در استراتژی

- **رویکرد تغییر رژیم:** ویلیام کیسی (رئیس سیا) خواهان حمایت از مخالفان برای سرنگونی سرنگونی جمهوری اسلامی.
- **رویکرد تعامل:** مک‌فارلین و لابی اسرائیل معتقد بودند تقابل همیشگی نیست؛ باید از طریق فروش سلاح با جناح میانه‌رو ارتباط برقرار کرد.

نقطه تقاطع: جنگ نیابتی لبنان و بحران گروگان‌های آمریکایی، بهانه لازم را برای آغاز مذاکرات فراهم کرد.

تابستان ۱۳۶۴

Gemini Notebook

دلالان سایه: شبکه واسطه‌های غیررسمی

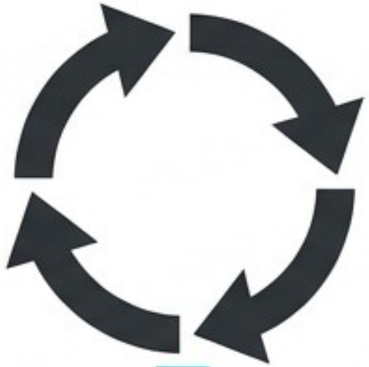

مقامات ایرانی نیز به او سوءظن داشتند و معتقد بودند او مدارک تقلبی ارائه می‌دهد.

Gemini Notebook

آغاز مبادلات: تسلیحات در برابر آزادی (مرداد ۱۳۶۴ - آبان ۱۳۶۵)

اعمال نفوذ در لبنان

ارسال موشک‌های ضد تانک «تاو» و قطعات سامانه دفاع موشکی «هاوک»

نتیجه اولیه: آزادی دو گروگان آمریکایی در لبنان (۲۴ مهر و ۱۱ آبان ۱۳۶۵).

با وجود آزادی محدود گروگان‌ها (هیچ گروگانی در محموله اول آزاد نشد)، دولت آمریکا همچنان به پیشبرد معامله اصرار داشت.

مرداد ۱۳۶۴ - اوایل ۱۳۶۵

Gemini Notebook

پرواز تاریخی مک‌فارلین: پیش‌درآمد یک آشتی (خرداد ۱۳۶۵)

محموله پرواز بوئینگ:

- یک‌چهارم از آخرین درخواست‌های تسلیحاتی ایران
- یک جلد انجیل با پشت‌نویسی و امضای شخصی رونالد ریگان

مک‌فارلین (پس از استعفا از مشاور امنیت ملی) با گروهی از دیپلمات‌ها، با انتظار رقم زدن یک رویداد تاریخی وارد تهران شد.

خرداد ۱۳۶۵

Gemini Notebook

تقابل انتظار و واقعیت: افتضاح دیپلماتیک در مهرآباد

واقعیت تهران

- فرودگاه خالی و انتظار طولانی هیئت آمریکایی.
- محسن کنگرلو (معاون نخست‌وزیر) پس از سحری ماه رمضان خواب ماند و با ۲.۵ ساعت تأخیر با یک ماشین بی‌کیفیت رسید.
- نیروهای سپاه هواپیما را بازرسی کرده و کیکی که آمریکایی‌ها آورده بودند را خوردند!

تصور واشنگتن

استقبال رسمی توسط عالی‌رتبه‌ترین مقامات مقامات جمهوری اسلامی (مانند هاشمی رفسنجانی) بر اساس اطلاعات غلط قربانی‌فر.

Gemini Notebook

بن‌بست در هتل استقلال (۵ روز مذاکره فرسایشی)

مک‌فارلین با عصبانیت اتاق را ترک کرد و گفت تا یک مقام هم‌سطح او نیاید، مذاکره نمی‌کند. سرانجام پس از ۵ روز بی‌نتیجه، تهران را ترک کرد.

تضاد سطوح: مقامات ارشد ایران آگاهانه از دیدار با مک‌فارلین امتناع کردند. مذاکرات با فرستادگان رده‌پایین دولت و سپاه پیش رفت.

تضاد اهداف: مک‌فارلین حامل پیام ویژه ریگان برای یک "آشتی تاریخی" بود، اما خود را در حال چانه‌زنی بر سر قیمت موشک‌های تاو و قطعات هاوک دید.

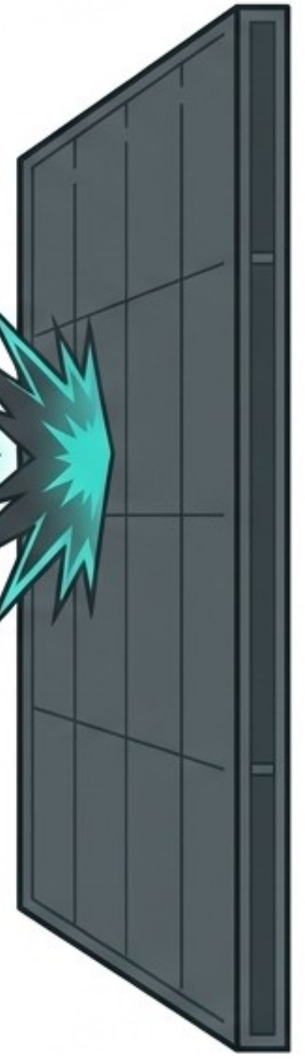
اواخر خرداد ۱۳۶۵

Gemini Notebook

عملیات فریب: استراتژی ناکام شنود

هیئت آمریکایی با فرض شنود شدن اتاق‌هایشان در هتل، جلسات نمایشی برگزار کردند.

تزریق **اطلاعات غلط** امنیتی (هشدار درباره نقشه شوروی برای حمله به ایران).

هدف: رسیدن این "اسرار" به گوش رهبران ایران تا مجاب به دیدار با مک‌فارلین شوند.

نتیجه: این ترفند کاملاً بی‌نتیجه ماند. مشخص نیست آیا اصلاً شنودی در کار بود یا ایرانی‌ها این اطلاعات را باور نکردند.

Gemini Notebook

از بلژیک تا کاخ سفید: تعمیق کانال‌های نظامی (شهریور ۱۳۶۵)

سفر محرمانه به آمریکا (۲۸ شهریور)

- **علی هاشمی و فریدون وردی‌نژاد** (با نام مستعار مهدی‌نژاد، معاون اطلاعات سپاه) برای مذاکره به واشنگتن می‌روند.

- **دیوید کریست** (مورخ پنتاگون) تایید می‌کند که نمایندگان سپاه در این سفر حتی **برای بازدید وارد کاخ سفید شدند!**

دیدار در بلژیک

ژنرال سیکورد با علی هاشمی بهرمانی (برادرزاده رفسنجانی) دیدار می‌کند.

هشدار آمریکا درباره تغییر موازنه جنگ به نفع عراق؛ **محسن رضایی دستور ادامه کار برای تأمین سلاح** را می‌دهد.

شهریور ۱۳۶۵

Gemini Notebook

دومینوی افشاگری: انفجار رسوایی ایران-کنترا

حذف دلال:
آمریکایی‌ها قربانی‌فر را از روند مذاکرات کنار می‌گذارند.

انتقام قربانی‌فر:
او در نامه‌ای به فتح‌الله امید نجف‌آبادی، آبادی، خبر مذاکرات را لو می‌دهد.

انتقال به تندروها:
مهدی هاشمی (اسلام گرای ضدآمریکایی و برادر داماد آیت‌الله منتظری) خبر را دریافت می‌کند.

انفجار رسانه‌ای (۱۲ آبان):
مجله لبنانی «الشراع» سفر خرداد ماه مک‌فارلین را افشا می‌کند.

۱۳ آبان ۱۳۶۵: به دستور رهبری، هاشمی رفسنجانی در سالگرد تسخیر سفارت، ماجرا را به صورت کنترل‌شده برای مردم روایت می‌کند.

۱۲ و ۱۳ آبان ۱۳۶۵

Gemini Notebook

پارادوکس دیپلماتیک: تداوم مذاکرات در سایه رسوایی

یک روز پس از افشاگری هاشمی:
سران قوا در تهران تصویب می‌کنند که پروژه معاوضه گروگان‌ها با سلاح همچنان ادامه یابد!

رسوایی بزرگ (۱۳ آبان)

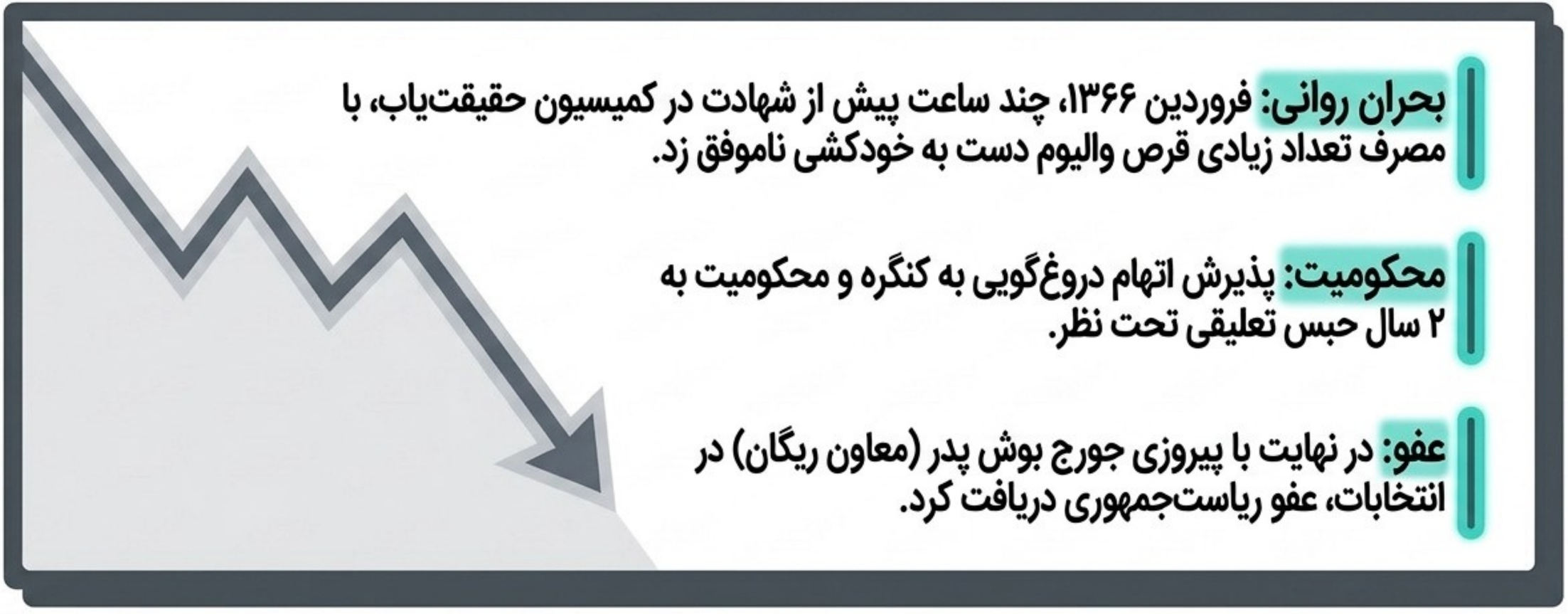
۶ دی ۱۳۶۵: ملاقات مجدد میان نمایندگان ایران (از جمله وردی‌نژاد) و آمریکا در ژنو برگزار می‌شود.

نیاز متقابل به حدی بود که تنها فشار شدید وزارت خارجه آمریکا به وزارت دفاع وزارت دفاع توانست به این کانال مخفی در اواخر دوره ریگان پایان دهد.

دی ۱۳۶۵

Gemini Notebook

فروپاشی یک استراتژیست: سرنوشت رابرت مک‌فارلین

بحران روانی: فروردین ۱۳۶۶، چند ساعت پیش از شهادت در کمیسیون حقیقت‌یاب، با مصرف تعداد زیادی قرص والیوم دست به خودکشی ناموفق زد.

محکومیت: پذیرش اتهام دروغ‌گویی به کنگره و محکومیت به ۲ سال حبس تعلیقی تحت نظر.

عفو: در نهایت با پیروزی جورج بوش پدر (معاون ریگان) در انتخابات، عفو ریاست‌جمهوری دریافت کرد.

مک‌فارلین مابقی عمر را در حاشیه گذراند و در سال ۲۰۲۲ درگذشت.

فروردین ۱۳۶۶ و پس از آن

Gemini Notebook

میراث یک اشتباه محاسباتی: نیکسون در چین یا بلبشوی دیپلماتیک؟

قضاوت تاریخ

- ثبت به عنوان بزرگترین رسوایی سیاسی پس از واترگیت (ایران-کنترا).
- نادیده گرفتن پیچیدگی‌های داخلی ایران و تکیه بر دلالان نامعتبر.

رویای مک‌فارلین

- خلق یک رویداد هم‌تراز با "سفر نیکسون به چین".
- تغییر موازنه جنگ سرد به نفع بلوک غرب با جذب استراتژیک ایران.

یک پرسش بی‌پاسخ: اگر این مذاکرات پنهانی لو نمرفت، سرنوشت روابط امروز تهران و واشنگتن چگونه رقم می‌خورد؟

Gemini Notebook

اطلاعات

۱۶ صفحه

تکشماره ۲۰ ریال

چهارشنبه ۱۴ آبان‌ماه ۱۳۶۵ ـ دوم ربیع‌الاول ۱۴۰۷ ـ ۵ نوامبر ۱۹۸۶ ـ شماره ۱۸۰۲۱

در گزارش صریح و صمیمی رئیس مجلس به مردم در سالروز اشغال لانه جاسوسی آمریکا

ماجرای ورود غیرقانونی نمایندگان ریگان به ایران فاش شد

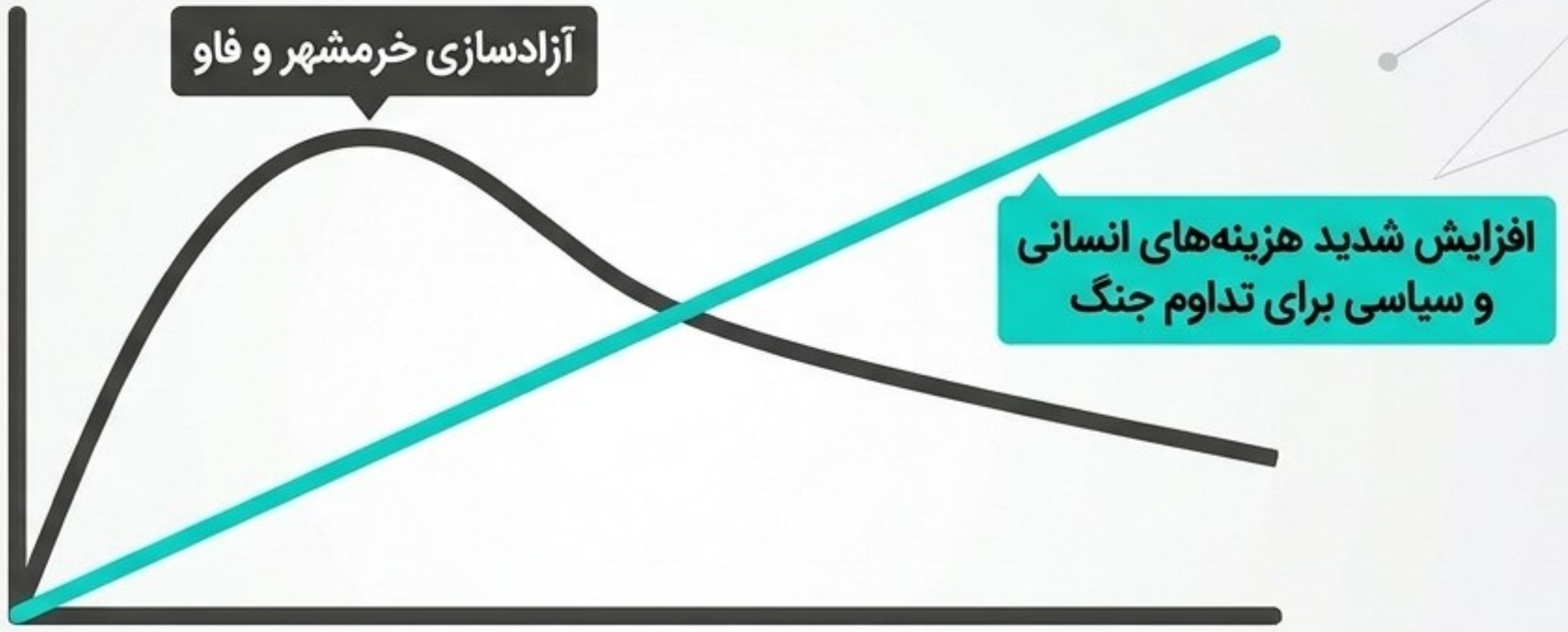
* افتخار سلاطین دنیا اینستکه بایکی ازاین سردمداران آمریکا ملاقات‌بکنند،ولی جمهوری‌اسلامی چون روی پای خودش‌ایستاده ، وبه‌خدا اتکاء کرده، آنقدر قدرت دارد که آنهایی‌اجازه واردایران می‌شوند،التماس می‌کنند،خواهش می‌کنند که شفقت مارا جلب کنند و مارا به عنوان میهمانی که به مسلمان وارد شده تحت فشار معنوی بگذارند ، ولی جمهوری اسلامی می‌گوید نه،ما با کسی‌که آثارجنایتش‌مشهوداست نمی‌توانیم مذاکره کنیم .

● **در زیر این آسمان هیچکس غیراز ملت ایران وجود ندارد که بتواند در مورد سرنوشت ملت ایران تصمیم بگیرد**

* اگر در دوران جنگ مامی‌خواستیم‌وابسته‌به‌آمریکا زندگی کنیم امروز سراسر کشورمان زیر یوغ آمریکا بود.

تغییر موازنه: رسیدن به نقطه بحرانی (۱۹۸۷)

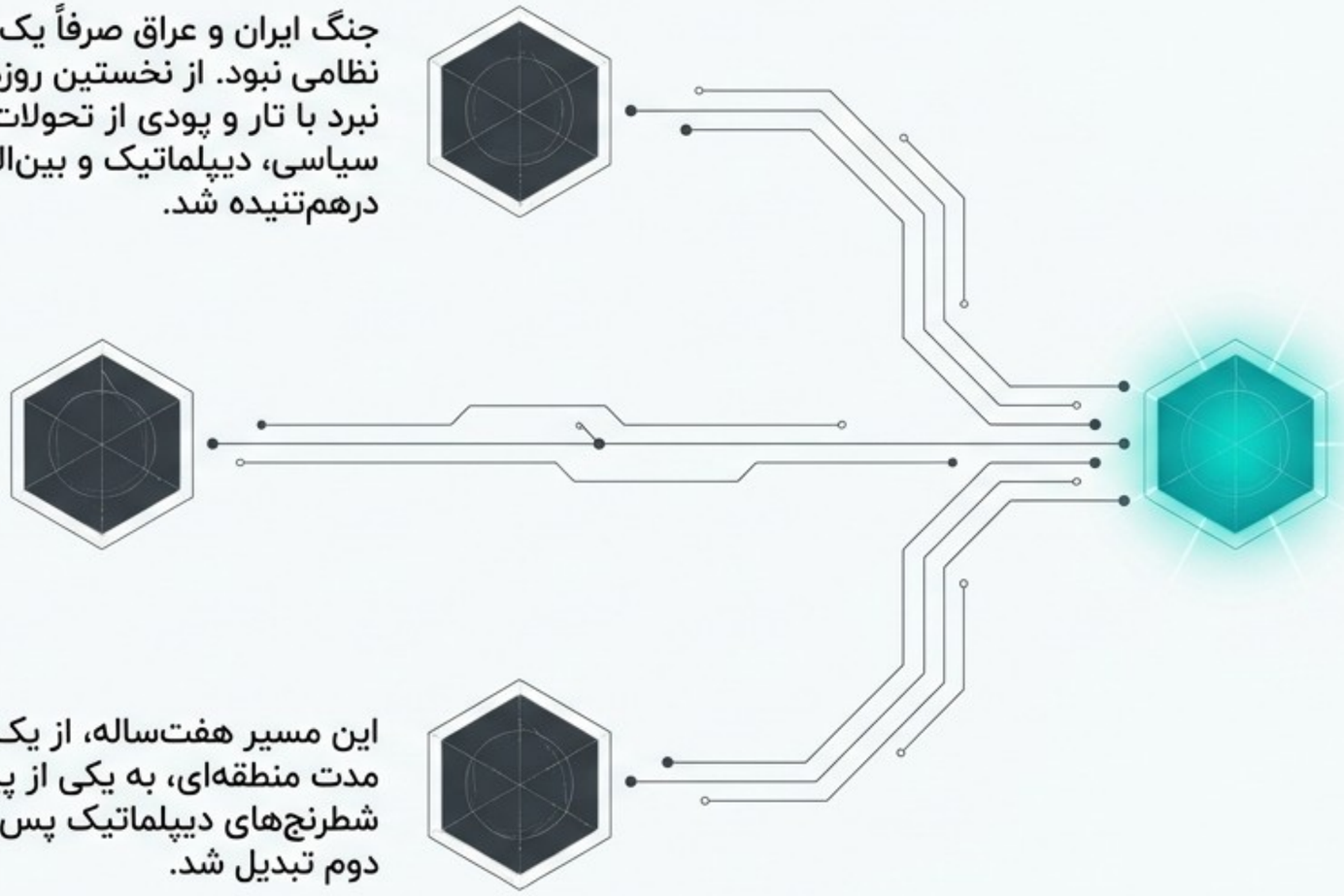

- ایران که در موازنه نظامی دست بالا را داشت، به تدریج با از دست دادن بخشی از دستاوردها مواجه شد.
- تغییر پارادایم در تهران: عبور از «دستیابی به اهداف حداکثری نظامی» به «تثبیت دستاوردهای قبلی در قالب یک توافق حقوقی و سیاسی».(حتی برنامه سفر سال ۱۳۶۶ آیت‌الله خامنه‌ای به نیویورک تحت تأثیر این تحولات تغییر کرد).

Gemini Notebook

نبرد در میدان، پایان در میز مذاکره

جنگ ایران و عراق صرفاً یک منازعه نظامی نبود. از نخستین روزها، میدان نبرد با تار و پودی از تحولات سیاسی، دیپلماتیک و بین‌المللی درهم‌تنیده شد.

این مسیر هفت‌ساله، از یک بحران کوتاه مدت منطقه‌ای، به یکی از پیچیده‌ترین شطرنج‌های دیپلماتیک پس از جنگ جهانی دوم تبدیل شد.

قطعنامه ۵۹۸ یک رویداد ناگهانی یا صرفاً نتیجه یک شکست نظامی نبود؛ بلکه پایان یک یک فرآیند و نقطه همگرایی پارادایم‌های متغیر بود.

Gemini Notebook

تکامل معماری دیپلماسی: قطعنامه ۴۷۹ در برابر ۵۹۸

	قطعنامه ۴۷۹	قطعنامه ۵۹۸
مبنای حقوقی	توصیه‌ای مسالمت‌آمیز	احراز نقض صلح بر اساس مواد ۳۹ و ۴۰ منشور
وضعیت مرزها	سکوت مطلق	درخواست صریح برای عقب‌نشینی به مرزهای شناخته‌شده بین‌المللی
اسیران جنگی	بدون اشاره	الزام به تعیین تکلیف و تبادل اسرا
راه‌حل جامع	پذیرش میانجی‌گری	تلاش برای راه‌حل جامع، عادلانه، شرافتمندانه و پایدار با نظارت سازمان ملل

Gemini Notebook

بهمن ۱۳۶۶: منطقه خاکستری و نامه «معادل» (Tantamount Letter)

گزارش رفع مخالفت اسپیرنوف (روسیه) با روند اجرایی به تهران ارسال می‌شود.

طرح یک پرسش کلیدی در داخل: آیا پذیرش «ترتیبات اجرایی دبیرکل» به منزله پذیرش قطعنامه است، در حالی که هنوز اجازه رسمی برای پذیرش ۵۹۸ صادر نشده است؟

ارسال Tantamount Letter توسط نمایندگی ایران در نیویورک: موضعی که عملاً به معنای نزدیک شدن به پذیرش ترتیبات اجرایی بود.

واکنش آمریکا: ادعای اینکه این صرفاً موضع نمایندگی نیویورک است و دیدگاه رسمی تهران نیست.

Gemini Notebook

همگرایی: پذیرش ۵۹۸ به عنوان یک فرآیند

نامه نهایی پذیرش با امضای امضای رئیس‌جمهور ایران.
پایان سیاستی که با رد قطعنامه ۴۷۹ آغاز شده بود.

Gemini Notebook

فاصله‌ای به وسعت هفت سال دیپلماسی

فاصله میان قطعنامه ۴۷۹ تا ۵۹۸، صرفاً فاصله میان دو سند کاغذی نیست؛ کالبدشکافی تحول یک بحران پیچیده بین‌المللی است.

جنگی که تصور می‌شد در چند هفته سرنوشت آن روشن شود، نشان داد که پایان یک منازعه فرسایشی، تنها در تقاطع تغییر موازنه نظامی و مهندسی دقیق مذاکرات سیاسی-دیپلماتیک رقم می‌خورد.

Gemini Notebook

irna
images
PHOTO: MAJID KARIMIAN

NODY.IR

irna
images
PHOTO: MAJID KARIMIAN

irna
images
PHOTO: MAJID KARIMIAN

irna images
PHOTO: MAJID KARIMIAN

از توجه شما متشکرم.

ساسان کریمی

